

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст. ІЗ СУЧАСНИМИ ТЕНДЕНЦІЯМИ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено аналізу та переробці концепцій, ідей, теорій, які були створені та апробовані в практиці української економічної освіти другої половини ХІХ – початку ХХ ст., а також їх можливого практичному використанню в сучасній середній школі.

Ключові слова: комерційна освіта, форми, методи, педагогічний досвід, середня школа.

В умовах сучасної цивілізації відбуваються нові трансформації в соціально-економічному розвитку суспільства, успішний розвиток кожної країни визначено можливостями сфери наукового знання. Україна бере активну участь у глобальних міжнародних економічних процесах, але, попри це, залишається актуальною і невирішеною проблема, пов'язана з національною структурою економічного знання. Як відносно самостійна галузь світоглядних досліджень економічні знання формуються і розвиваються за певними правилами кожного народу. Звісно, всі нації проходять такий історичний шлях, де вони стикаються з однаковими або аналогічними проблемами становлення освітньої системи, але спільної для всіх націй моделі розвитку не існує. Таким чином, оминати особливості історичного досвіду розвитку економічної освіти як надбання культури та специфічні принципи кожного суспільства, досягнуті протягом багатовікового існування, неможливо.

Процес становлення економічної освіти в Російській імперії та Україні як її складовій досліджували й аналізували М.В. Брянцев, Н.Н. Калініна, О.М. Камишанченко, Ю.С. Разманова, Б.К. Тебієв. Однак поза увагою дослідників залишились питання можливої практичної реалізації теоретико-педагогічних розробок українських педагогів, які викладали в комерційних навчальних закладах другої половини ХІХ – початку ХХ ст., у сучасній середній школі.

Мета статті полягає у виявленні актуальних для сучасної української школи педагогічних надбань минулих років, які сприяли успішному та швидкому розвитку цілої галузі комерційної освіти другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Промислове піднесення, яке переживали у другій половині ХІХ ст. провідні індустріальні країни світу, а до них можна зарахувати й Російську імперію, особливо актуалізувало необхідність розвитку професійної, у тому числі й комерційної, освіти. Інтернаціоналізація господарського життя різних країн, створення світового капіталістичного ринку потребували уніфікації не лише мір, вагових показників і монет, міжнародного переплетення національних банківських систем, а і створення ідентичних типів навчальних закладів, випускники яких могли б безперешкодно розуміти один

одного, встановлювати широкі міжнаціональні ділові контакти в різних підприємницьких сферах [9, с. 9].

Виходячи з цього, можна стверджувати, що як у XIX ст., так і сьогодні розвиток світової економіки, торговельних відносин і бізнесу потребує від держави і суспільства змінити ставлення до цієї сфери наукових знань. У нарисах діяльності Товариства для поширення комерційних знань зазначено: “Успіхи техніки в останню чверть століття викликали в нашій державі широкий розвиток промисловості. Траплялось, що підприємства, ґрунтовно задумані з боку техніки, нерідко ліквідовувалися тільки тому, що господарсько-комерційний аспект справи був не зрозумілий та не обміркований і весь процес розвитку підприємства набував хибного напрямку. Виключно практичні і вузькоспеціальні знання колишніх прикажчиків і торговців в умовах, що склались, є вкрай недостатніми. Торгівлезнавство, комерційна статистика і географія, торговельне законодавство і раціональне рахівництво становлять коло тих знань, поширення яких у середовищі всіх комерційних діячів не лише бажане, а й обов’язкове” [8, с. 3].

Ця громадська думка була почута і підтримана Міністерством фінансів. За ініціативи його керівника С.Ю. Вітте у 1896 р. було проведено реформу комерційної освіти, її результатом якої стало створення широкої мережі комерційних закладів освіти. Таким чином, значення освіти як показника розвитку країни й умови її подальшого процвітання зумовили увагу уряду Російської імперії до проблем комерційної освіти [5, с. 148].

Створена система навчальних комерційних закладів мала великі переваги у використанні передових ідей європейського та американського педагогічного досвіду. Швидкому впровадженню цього досвіду та створенню на його основі власних новацій сприяла відкритість тогочасної держави й суспільства. Викладачі середньої школи, як правило, володіли кількома європейськими мовами і здійснювали у міру необхідності педагогічні подорожі до кращих навчальних комерційних закладів Західної Європи. Тому можна стверджувати, що російська система комерційної освіти, в тому числі й українська, розвивалася в єдиному загальноєвропейському освітньому просторі. Запозичення різних іноземних педагогічних концепцій і новацій виховання проходили серйозну адаптацію у вітчизняних навчальних закладах, у тому числі й комерційних.

На сучасному етапі розвитку освітньої системи можна відзначити зворотну тенденцію в упровадженні педагогічних методик зарубіжних країн. Багато вітчизняних діячів у галузі освіти звертаються до педагогічного досвіду Заходу, не оцінивши всі можливості перенесення його на український ґрунт без відповідної адаптації.

Найдосвідченіші педагоги-предметники вели активну розробку навчальних програм і планів викладання комерційних предметів та їх органічного поєднання із загальноосвітніми дисциплінами. Наприклад, для викладання арифметики було розроблено навчальні посібники з математики, в яких використовувались приклади з реальної господарської практики. Органічне внесення професійних комерційних понять практикувалося не

лише в математичних дисциплінах. При викладанні російської мови в комерційних навчальних закладах теми для домашніх та класних творів вибиралися з курсу політичної економії, іноді – з інших комерційних дисциплін. Удосконалення в навчальних планах здійснювалися постійно, активно вводилися нові методики і прийоми викладання [4, с. 110].

Вивчення та аналіз сучасних вітчизняних підручників, методичних посібників, наукової літератури дає змогу зробити висновок про відрив навчального процесу від життя й реальної конкретної практики.

Однією з дидактичних умов, яка забезпечує цілісність економічної освіти, є наповнення змісту навчальних дисциплін економічними поняттями, фактами, зв'язком з розвитком сучасного економічного життя. Інтеграція економічних знань можлива в такі навчальні дисципліни, як історія, правознавство, іноземні мови, географія, інформатика та математика. Так, наприклад, економічну термінологію, загальноприйнятую в усьому світі, можна було б вивчати на уроках з іноземної мови. Наприклад, на уроках історії можна розглянути і проаналізувати історичні типи економічних систем та вплив економічного розвитку на політику. Вивчення нормативно-правових актів, правового регулювання економічних відносин та відповідальності за правопорушення у діловій сфері – на уроках з правознавства. Уроки з інформатики дають великі можливості для інтеграції їх з економічними знаннями. На них можливе знайомство учнів з місцем і роллю інформаційних технологій у сучасному виробництві, опрацюванням економічної інформації, створенням статистичних і розрахункових таблиць та діаграм до них.

У практиці комерційних навчальних закладів активно використовувалися методи навчання, спрямовані на розвиток пізнавальної активності учнів, їх уміння самостійно міркувати, виявляти творчість. Використання індивідуальних підходів і прийомів у навчальному процесі також сприяло його ефективності. У Першому Київському та деяких інших комерційних училищах замислювалися над вирішенням проблем швидкості проходження шкільного курсу різними учнівськими колективами. Вони формувалися з учнів зі схожими схильностями та розумовим і навчальним рівнем розвитку [2, с. 52].

Сучасні навчальні заклади, на жаль, мало звертають увагу на рівень знань і вихованість своїх учнів. Різна їх підготовка в одному класі гальмує не тільки навчальний процес, а й розвиток більш схильних до навчання дітей. Нам потрібно відроджувати школи інтенсивного навчання. Це можуть бути профільні опорні школи (гімназії, ліцеї, коледжі) для обдарованих дітей різноманітних профілів, у тому числі й економічного (комерційного) навчання. Із сучасних позицій можна підійти до використання багатьох цікавих думок і ідей, висловлених українськими педагогами комерційних навчальних закладів. Наприклад, у загальноосвітніх школах потрібно створювати спеціальні класи за схильностями. Особливо це актуально для старших класів, тому що саме в цьому віці учні обирають свою можливу майбутню професію.

У викладанні комерційних дисциплін використовувались нові форми навчально-методичної роботи. Традиційна лекційна система доповнювалась різними видами практичних і лабораторних занять. Усіляко заохочувалась наукова творчість школярів у підготовці рефератів і проведенні досліджень, які мали самостійний характер.

У сучасних умовах, коли технологічний прогрес набув величезних масштабів, застосування комп'ютерних технологій у навчанні повинно бути популярним як в учнів, так і у викладачів. Розробка і читання лекцій можуть супроводжуватись використанням наукових документальних фільмів, власних презентації, проведенням та демонстрацією економічних дослідів.

Важливе значення в організації навчання учнів надавалось опануванню практичних навичок комерційної діяльності. При деяких навчальних закладах створювалися так звані “зразкові контори”. Відмітною рисою цього методу навчання було те, що учні засвоювали всі ділові операції, використовувані в роботі реальних підприємств, банків і фірм, у безперервному технологічному процесі. Учням доводилося освоювати і вчитись застосовувати знання, уміння і практичні навички з усіх спеціальних предметів відразу. Педагоги прагнули розробляти і використовувати такі методи навчання, які б відповідали потребам економічного життя держави. Для розвитку вітчизняного підприємництва важливим було, щоб випускники не лише добре уявляли конторську і банківську справу, а й мали певні навички господарських операцій з експортної торгівлі з європейськими та азійськими країнами [3, с. 64].

Зміцненню зв'язку навчання з практичним життям багато в чому сприяли пізнавальні екскурсії, які організовувалися на торговельні й промислові підприємства. Акцент робився на підприємницькі та торговельні галузі або на банківську і фінансову сфери. У зв'язку з цим учні мали змогу відвідувати банки, біржі та інші фінансові організації. Для школярів проводились екскурсії на місцеві фабрики, ринки, ярмарки, підприємства з виробництва тієї чи іншої продукції [7, с. 120].

Серед інших форм і методів можна відзначити зарубіжне стажування випускників, яке організовувалось для комерційних навчальних закладів з метою вдосконалення їх економічної освіти. Незважаючи на високу вартість оплати такого стажування, батьки не шкодували коштів для своїх спадкоємців на поїздку в європейські країни. Там учні могли отримати знання з ведення міжнародних торговельних операцій, закупівлі товарів у постачальників з різних країн, фінансових розрахунків з іноземними банками. Відбувався процес освоєння нових сфер торговельної діяльності або надання послуг [1, с. 135]. Досвід організації зарубіжного стажування може стати важливим джерелом знань і сьогодні.

На практичних заняттях з комерційної кореспонденції використовувався цікавий метод ділового листування іноземними мовами. Учні вчилися вести переписку англійською, французькою та німецькою мовами зі своїми товаришами, які навчалися у зарубіжних навчальних закладах. Во-

ни обмінювались інформацією та досвідом стосовно правил заповнення ділових паперів у кожній із країн. Наприклад, відбувався обмін бланками документації, які потрібні для закупівлі товарів, звітності підприємств або фабрик, отримання готівкових кредитів, оформлення купівлі-продажу цінних паперів на біржі [4, с. 75].

Цей метод мав взаємозв'язок із вивченням інших комерційних дисциплін, зокрема з товарознавством. У старших класах учні створювали контору з продажу товарів з метою їх збуту в аналогічні контори навчальних комерційних закладів інших міст. Для цього вони починали листування для обміну інформацією про ціну, кількість та найменування товарів, які могли б продати, обговорювали тарифи на перевезення товарів. Після цього учні відвідували місцеві поштові відділення, порти, залізничні вокзали, вивчали і заповнювали документацію, необхідну для відправлення посилок [6, с. 58].

Висновки. Такі методи роботи мають актуальне значення при вивченні економічних дисциплін і сьогодні. Оскільки навчання в системі економічної шкільної підготовки спрямоване на здобуття економічних знань, а також на поповнення їх новими, то це потребує застосування різноманітних методів навчання в поєднанні із сучасними освітніми технологіями. Для того, щоб набувати необхідних умінь та закріплювати теоретичні знання, учням усіх часів потрібно краще знати практичний аспект майбутньої діяльності. Це допоможе підростаючому поколінню краще зрозуміти і перевірити свої вподобання в обранні майбутньої професії.

Комерційна освіта в Україні із середини ХІХ до початку ХХ ст. пройшла складний, але й досить цікавий шлях становлення та розвитку. За цей час нагромадився великий педагогічний досвід. Він, на нашу думку, є актуальним і сьогодні. Подальші позитивні зміни в розвитку сучасної системи освіти можливі при запозиченні сучасних інновацій та використанні кращого історичного досвіду минулих періодів.

Список використаної літератури

1. Брянцев М.В. Культура русского купечества (воспитание и образование) / М.В. Брянцев. – Брянск : Курсив, 1999. – 201 с.
2. Годовой отчет Киевского I Коммерческого училища ведомства Министерства торговли и промышленности. За 1906–1907 уч. год. – К.: Типография И.И. Чоколова, 1907.
3. Гуляев А. По вопросу об организации образцовых контор для практических занятий в курсе коммерческих учебных заведений / А. Гуляев // Техническое образование. – 1907. – № 3. – С. 63–67.
4. Калинина Н.Н. Люди дела: Очерки истории подготовки предпринимательских кадров в России XVIII – начала XX в. / Н.Н. Калинина, Б.К. Тебиев. – М., 1999. – 190 с.
5. Каменецкий И.П. История предпринимательства в России (IX – начало XX вв.) / И.П. Каменецкий, С.Е. Метелев. – М.: Экономика, 2007. – 228 с.
6. Камышанченко Е.Н. Экономическое образование школьников: теория и практика : монография / Е.Н. Камышанченко. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2002. – 336 с.
7. Коммерческое образование / [под ред. А.Н. Глаголева]. – М.: Тип. т-ва И.Д. Сытина, 1904. – Ч. I. – 445 с.

8. Очерк деятельности Общества для распространения коммерческих знаний с 1889 по 1899 год. – СПб., 1899.

9. Разманова Н.А. Становление коммерческого и финансово-экономического образования в России (XIX – 20-е годы XX века) / Н.А. Разманова. – М.: Изд-во МСХА, 2002. – 332 с.

Моргун Ю.О. Взаимосвязь исторического опыта второй половины XIX – начала XX в. с современными тенденциями развития школьного экономического образования

Статья посвящена анализу и переосмыслению концепций, идей, теорий, которые были созданы и опробованы в практике украинского экономического образования второй половины XIX – начала XX в., а также их возможному практическому использованию в современной средней школе.

Ключевые слова: коммерческое образование, формы, методы, педагогический опыт, средняя школа.

Morhun Yu. The relationship of the historical experience of the second half of XIX – early XX century with modern trends of development of school economic education

The article is sacred to the analysis of conceptions, ideas, theories which were created and tested in practice of Ukrainian economic formation of the second half of XIX – beginning of XX centuries, and similarly their possible practical use at modern middle school.

Key words: commercial education, forms, methods, pedagogical experience, middle school.